

Силабус
Кафедра права, філософії та політології

Назва курсу	«Історія та теорія парламентаризму»
Мова викладання	Українська
Курс та семестр вивчення	Курс: III Семестр: VI ОПП «Політологія»
Викладач (-і)	Голець В.В., доцент кафедри права, філософії та політології к.і.н., доцент
Контакти викладача	V.goletc@gmail.com

1. Анотація курсу

Революція гідності 2013-2014 років започаткувала новий етап у розвитку українського парламентаризму, пов'язаний із поверненням до парламентсько-президентської форми державного правління. Ці обставини, вже вдруге після конституційної реформи 2004 року, актуалізували вивчення студентами спеціальності політологія закладів вищої освіти теоретичних і практичних аспектів парламентаризму в Україні.

2. Мета та цілі курсу:

Метою вивчення навчальної дисципліни «Історія та теорія парламентаризму» є одержання студентами-політологами ННІ Історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського, які здобувають освітній ступінь «Бакалавр», поглиблених теоретичних та практичних знань, умінь та навичок за політологічною спеціалізацією, загальних засад методології наукової та професійної діяльності у сфері організації вищих органів публічної влади в Україні, а також інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру бакалаврського рівня професійної діяльності політолога. Вивчення дисципліни, зокрема, передбачає поглиблений конституційно-правовий аналіз роботи парламентів світу та Верховної Ради України, проблемних аспектів функціонування парламенту в системі органів публічної влади й політологічних аспектів діяльності народних депутатів України і парламентських депутатських об'єднань.

В результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні набути здатність розв'язувати комплексні проблеми теорії та практики парламентаризму та дослідницько-інноваційної діяльності у сфері імплементації досвіду зарубіжного парламентаризму в національну практику, що передбачає глибоке переосмислення наявних в створення нових цілісних знань, а також професійної практики у сфері державного будівництва.

Зокрема, студент повинен оволодіти такими компетентностями:

теоретичні знання: мати концептуальні знання в галузі методології наукових досліджень концепції народного представництва, знати поняття і особливості народного представництва в Україні, специфіку формування і реалізації українського парламентаризму, історію і тенденцію його розвитку, проблеми функціонування інститутів народного

представництва, знати класифікацію різновидів парламентаризму, види і типи сучасних парламентів;

емпіричні (фактологічні) знання: знати зміст та історію джерел парламентаризму, практику їх застосування, статус політичних партій та їх парламентських фракцій в Україні, систему органів Верховної Ради України;

когнітивні (інтелектуально-творчі) вміння: здійснювати критичний аналіз, оцінку і синтез нових ідей, поглядів, концепцій у сфері історії, теорії та практики парламентаризму; моделювати й здійснювати порівняльний аналіз альтернативних шляхів розв'язання проблемних ситуацій у сфері Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади;

практичні вміння: вміти застосовувати отримані знання в практичній діяльності політолога, пов'язаній із застосуванням норм парламентського права; володіти термінологічним апаратом дисципліни; навичками експертної оцінки і виступів перед аудиторією; методами аналізу та тлумачення джерел парламентаризму; методами оцінки ефективності роботи парламенту;

комунікація: вести спілкування в діалоговому режимі з науковою спільнотою політологів та громадськістю в галузях історії і теорії парламентаризму, міжнародних стандартів забезпечення діяльності політичних партій та парламентаріїв; здійснювати обмін інформацією й результатами вивчення кращих практик зарубіжного парламентаризму;

автономність та відповідальність: бути здатним ініціювати інноваційні проекти в імплементації міжнародних стандартів і кращих практик функціонування парламентів в зарубіжних державах, виявляти ознаки лідерства та автономності під час її реалізації.

Шифр згідно СВВ	Компетентності
	загальні
ЗК 01.	Знання предметної області та розуміння професійної діяльності.
ЗК 03.	Здатність бути критичним і самокритичним.
ЗК 05.	Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.
ЗК 06.	Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина.
ЗК 07.	Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства
	спеціальні
СК 01.	Здатність використовувати категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат політичної науки.
СК 02.	Здатність застосовувати політологічне мислення для розв'язання теоретичних та практичних проблем у політичній сфері на основі опанування методологією, знання теорій та концепцій зарубіжної політичної думки.
СК 03.	Здатність описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах.
СК 04.	Здатність застосовувати інструментарій нормативної та емпіричної політичної теорії та політичної методології у фаховій діяльності.
СК 05.	Здатність аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних

	контекстах їх функціонування, з використанням методів сучасної політології.
СК 06.	Здатність аналізувати публічну політику на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні на основі сучасних концепцій зарубіжної політології.
СК 09.	Здатність презентувати результати теоретичних і прикладних досліджень для фахівців та нефахівців.

2. Результати навчання

Навчальна дисципліна «Політична соціологія» має допомогти сформувати наступні результати навчання, передбачені освітньою програмою:

РН01. Розуміти предметну область, етичні та правові засади професійної діяльності.

РН03. Вміти критично мислити у сфері професійної діяльності.

РН04. Мати навички професійної комунікації.

РН05. Вміти використовувати інформаційні та комунікаційні технології у професійній діяльності.

РН08. Вміти використовувати базовий категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки.

РН09. Вміти застосовувати політологічне мислення для розв'язання теоретичних та практичних проблем у політичній сфері на основі опанування класичної та сучасної політичної думки.

РН10. Вміти описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах.

Вид заняття	Загальна к-сть годин
лекції	16 годин
семінарські заняття / практичні	12 години
самостійна робота	90 годин

5. Пререквізити –

Передумовою для вивчення дисципліни є успішне засвоєння дисциплін:

«Вступ до політології»; «Історія політичної думки в Україні»; «Історія світових цивілізацій»; «Теорії та методи політології»; «Історія політичних вчень».

6. Система оцінювання та вимоги

Загальна система оцінювання курсу	<p>З дисципліни студент може набрати до 60% підсумкової оцінки за виконання всіх видів робіт, що виконуються протягом семестру і до 40% підсумкової оцінки – на екзамені.</p> <p>Поточний контроль проводиться шляхом спілкування із студентами під час лекцій та опитувань студентів. Бали, які набрані ЗВО за результатами активності на семінарах та за контрольну роботу, складають оцінку поточного контролю, яка фіксується в журналі оцінок в системі управління навчанням MOODLE і доступна ЗВО протягом семестру.</p> <p>Семестровий контроль у вигляді <i>екзамену</i> проводиться під час сесії з трьома запитаннями: двома теоретичними (по 10 балів максимум за кожне) та одним практичним (20 балів максимум). Оцінка за результатами вивчення дисципліни формується шляхом додавання підсумкових результатів поточного контролю до</p>
--	---

	<p>екзаменаційної оцінки. Ті студенти, які не виконали всі обов'язкові види робіт та за результатами роботи в семестрі набрали менше 20 балів, мають пройти повторний курс вивчення дисципліни.</p> <p>Якщо відповідь повна і зміст відповіді студента повністю відповідає сутності поставленого запитання, можна отримати від 33 до 40 балів. В тому випадку, коли студент виконує всі завдання без грубих помилок, можна отримати від 24 до 32 балів. Якщо при виконанні завдань студент допускає грубі помилки, і всі запитання вирішені менш, ніж на половину, можна отримати від 17 до 24 балів. За невиконання хоча б одного завдання, не можна отримати більше 16 балів.</p> <p>Складання екзамену є обов'язковим елементом підсумкового контролю знань для студентів, які претендують на оцінку «добре» або «відмінно». Якщо студент виконав всі види робіт протягом семестру та набрав 60% підсумкової оцінки (тобто «задовільно»), то він, за бажанням, може залишити набрану кількість балів як підсумкову оцінку і не складати екзамен.</p> <p>В випадку повторного складання екзамену всі набрані протягом семестру бали анулюються, а повторний екзамен складається з трьох питань: двома теоретичними (по 30 балів максимум за кожне) та одним практичним (40 балів максимум). Екзаменаційні білети знаходяться у пакеті документів на дисципліну.</p> <p>У випадку, якщо студент протягом семестру не виконав в повному обсязі передбачених робочою програмою всіх видів навчальної роботи, має невідпрацьовані семінарські заняття або не набрав мінімально необхідну кількість балів (20), він не допускається до складання екзамену під час семестрового контролю. Пропущені з поважної причини заняття дозволяється відпрацьовувати впродовж двох тижнів після завершення дії поважної причини і при наявності документа-підстави (довідки, розпорядження про індивідуальних графік відвідування тощо). Повторне складання екзамену з метою підвищення позитивної оцінки не дозволяється.</p> <p>Політика дотримання академічної доброчесності ґрунтується на «Положенні про академічну доброчесність в Національному університеті "Чернігівський колегіум"» імені Т.Г.Шевченка, затвердженою вченою радою НУ "Чернігівський колегіум"» імені Т.Г.Шевченка. Конкретизація положень «Положення» наведена, зокрема, в методичних вказівках.</p>
<p>Вимоги до контрольної роботи</p>	<p>Робочим планом передбачено виконання індивідуального завдання з дисципліни у вигляді контрольної роботи. Метою контрольної роботи є перевірка засвоєння здобувачами вищої освіти відповідних теоретичних знань та вміння самостійно аналізувати загальну теорію політики.</p> <p>Написання контрольної роботи оцінюється за критеріями: відповідна форма, грамотність, логічно-послідовне викладення матеріалу, охайність, науковість, достатня кількість дослідженої літератури, достатній обсяг та пропорційність структурних частин роботи. За наявності всіх компонентів робота отримує 10 балів; обмежена кількість використаної літератури, наявність орфографічних помилок – 9-5 балів; за неохайне оформлення,</p>

	недостатньо повне відображення обраної теми, суттєві помилки – 1-4 бали.
Семінарські заняття	<p>Розподіл балів</p> <p>Робота на семінарському занятті оцінюється у балах за наступними критеріями:</p> <p>5 балів – здобувач у повному обсязі опрацював програмний матеріал, основну і додаткову літературу, має глибокі й міцні знання, упевнено оперує набутими знаннями у вирішенні завдань, робить аргументовані висновки, може вільно висловлювати власні судження і переконувати інших, здатний презентувати власне розуміння питання.</p> <p>4 бала – здобувач володіє навчальним матеріалом, формулює нескладні висновки, може узагальнювати набуті знання і частково застосовувати їх у вирішенні завдань, аргументація на достатньому рівні.</p> <p>3 бала – здобувач загалом самостійно відтворює програмний матеріал, може дати стисло характеристику питання, але у викладеному матеріалі є істотні прогалини, є певні неточності як у відтворенні матеріалу, так і у висновках, аргументація низька, використання набутих знань у вирішенні завдань на низькому рівні.</p> <p>1-2 балів – здобувач за допомогою викладача намагається відтворити матеріал, але відповідь неточна, неповна, головний зміст матеріалу не розкрито, аргументація та власне розуміння питання майже відсутні; студент із помітними труднощами використовує певні знання у вирішенні завдань.</p> <p>0 балів – здобувач не готовий до семінарського заняття.</p>
Умови допуску до підсумкового контролю	У випадку, якщо здобувач вищої освіти протягом семестру не виконав у повному обсязі передбачених робочою програмою навчальної дисципліни всіх видів навчальної роботи, має невідпрацьовані практичні роботи або не набрав мінімально необхідну кількість балів (тобто кількість балів, яка сумарно з максимально можливою кількістю балів, які здобувач вищої освіти може отримати під час семестрового контролю не дозволить отримати підсумкову оцінку «задовільно – Е, 60 балів»), то він не допускається до складання заліку та екзамену під час семестрового контролю, але має право ліквідувати академічну заборгованість.

7. Політики курсу.

Весь освітній процес повинен базуватися на академічній доброчесності.

Забезпечення дотримання академічної доброчесності учасниками освітнього процесу в Університеті досягається шляхом функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату.

Відповідно до «Положення про академічну доброчесність в Національному університеті "Чернігівський колегіум"» імені Т.Г. Шевченка затвердженого вченою радою НУЧК дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти передбачає:

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їх індивідуальних потреб і можливостей);

- посилення на джерела інформації в разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Порушенням академічної доброчесності учасниками освітнього процесу вважається:

- академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;

- самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних, раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;

- фабрикація – вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;

- фальсифікація – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;

- списування – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти;

- обман – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат,

За порушення академічної доброчесності здобувачі вищої освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

- повторне проходження оцінювання результатів їх навчальної діяльності (контрольна робота, екзамен, залік тощо);

- повторне вивчення відповідного освітнього компонента освітньо-професійної / освітньо-наукової програми;

- відрахування з Університету;

- позбавлення академічної стипендії.

8. Тематичний план курсу

Модуль I Парламент і парламентаризм

Тема 1. Парламентаризм як політико-правова практика і конституційно-правова доктрина

Основні етапи еволюції представницьких інститутів в Європі. Історичні витoki парламентаризму. Функції парламенту. Поняття законодавчої влади. Британський парламентаризм і концепція «верховенства парламенту».

Основні підходи до визначення поняття парламентаризму. Ознаки та принципи парламентаризму. Поняття парламентаризму. Парламентаризм і конституціоналізм. Парламентаризм і форма державного правління. Парламентаризм і політичний режим.

Класифікація різновидів парламентаризму за А. Георгіцею. Незавершений парламентаризм. Парламентське правління. Моністичний парламентаризм. Дуалістичний парламентаризм. Раціоналізований парламентаризм. Парламентський міністеріалізм. Парламентаризм і президенціалізм.

Види і типи сучасних парламентів за структурою, за способом визначення компетенції, за роллю в механізмі держави. Криза парламентаризму та її прояви.

Ідеї парламентаризму в конституційно-правовій думці України ХХ ст. Етапи розвитку парламентаризму в Україні.

Трансформації форми державного правління в Україні (1990-2014).

Поняття парламентського права України. Джерела парламентського права України та їх особливості. Роль політико-правових документів (кодекси належних практик, кодекси депутатської етики, «керівні принципи» тощо) і політичних норм у регулюванні діяльності парламенту, парламентських об'єднань та парламентаріїв.

Тема 2. Парламент як представницький орган

Концепції представницького правління в конституційно-правовій доктрині (Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є, Дж. Ст. Міль). Ідеї Дж. Бентама і Б.Констана.

Доктрина народного суверенітету і представницький мандат парламентаря (Ж.-Ж. Руссо, Е. Берк, Ж.-А. Кондорсе). Поняття і типи представницького мандату. Вільний мандат. Імперативний мандат і його різновиди. Відмова від імперативного мандату на користь вільного у конституційній практиці європейських держав.

Парламентське представництво і його різновиди. Загальнонаціональне (народне) представництво. Регіональне (територіальне) представництво. Реальне (куріальне, групове, корпоративне) представництво.

Структура парламенту. Історичні витоки і сучасні тенденції зарубіжного бікамералізму. Повноваження верхньої палати парламенту і види верхніх палат. Порядок формування верхніх палат сучасного парламенту. Організація законодавчого процесу в двопалатному парламенті. Переваги і недолік двопалатної організації парламенту.

Тема 3. Парламентські політичні партії і парламентаризм

Конституційно-правовий механізм формування парламенту. Загальне виборче право. Виборчі системи та їх вплив на формування партійної системи у практиці зарубіжних країн.

Формування партійної системи в Україні.

Поняття, функції та типи політичних партій. Різновиди партійних систем. Стандарти Ради Європи щодо належної практики щодо політичних партій. Конституційно-правовий статус політичних партій в Україні.

Модуль II. Склад і структура Верховної Ради України

Тема 4. Об'єднання народних депутатів у Верховній Раді України

Конституційно-правове регулювання представницького мандату народного депутата України (1996-2014). Партійний імперативний мандат і «парадокс парламентського представництва».

Депутатські фракції і групи як різновиди парламентських об'єднань: поняття і умови формування за законодавством зарубіжних держав. Конституційно-правовий статус депутатських фракцій і депутатських груп у Верховній Раді України. Погоджувальна рада депутатських фракцій (депутатських груп).

Конституційно-правове регулювання представницького мандату парламентаря в зарубіжних країнах. Конституційно-правове і політичне регулювання представницького мандату народного депутата України. Проблема «партійного імперативного мандата».

Фракційна дисципліна та система засобів її забезпечення в практиці зарубіжного парламентаризму. Політичні і правові засоби забезпечення фракційної дисципліни в практиці українського парламентаризму. Проблема міжфракційних переходів.

Тема 5. Коаліція депутатських фракцій. Правовий статус парламентської опозиції та його вдосконалення

Політико-правовий зміст понять «парламентська більшість» і «парламентська опозиція». Конституційний статус коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України. Коаліційна угода.

Правовий статус парламентської опозиції у зарубіжних країнах (Великобританія, ФРН, Франція, Італія, Іспанія, Португалія). Становлення, законодавче закріплення та

перспективи політико-правового регулювання статусу парламентської опозиції у конституційному праві України. Вдосконалення політико-правового регулювання статусу парламентської опозиції в Україні.

Тема 6. Органи Верховної Ради України

Система органів Верховної Ради України. Керівні органи. Робочі органи. Допоміжні органи. Спеціалізовані органи парламентського контролю.

Політико-правовий статус органів Верховної Ради України.

Голова Верховної Ради України. Заступники Голови Верховної Ради України.

Комітети Верховної Ради України.

Тимчасові спеціальні й тимчасові слідчі комісії.

Апарат Верховної Ради України.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Рахункова палата.

Тема 7. Політичний і правовий статус народного депутата України. Депутатський індемнітет та імунітет

Політико-правовий статус народного депутата України. Види прав і обов'язків народного депутата.

Депутатський індемнітет і депутатський імунітет: поняття і зміст. Гарантії депутатської діяльності за конституційним правом зарубіжних держав. Депутатський імунітет та індемнітет за конституційним правом України.

Напрямки конституційного реформування статусу народного депутата.

Попередження конфлікту інтересів у депутатській діяльності.

Модуль III. Політико-правове забезпечення ефективності функціонування Верховної Ради України

Тема 8. Функції та повноваження Верховної Ради України

Функції і компетенція парламенту: поняття і види. Конституційні повноваження Верховної Ради України.

Конституційно-правове забезпечення реалізації основних повноважень Верховної Ради України. Законодавчі повноваження та правові форми їх реалізації. Кадрово-номінаційні повноваження. Формування органів державної влади. Призначення посадових осіб. Бюджетні повноваження. Контрольні повноваження Верховної Ради України і правові механізми їх забезпечення.

Зовнішньополітичні повноваження. Квасісудові повноваження.

Межі повноважень Верховної Ради України як предмет розгляду Конституційним Судом України. Доктрини «політичної доцільності» в практиці КСУ.

Тема 9. Ефективність діяльності Верховної Ради України та методи її оцінювання

Ефективність діяльності парламенту: поняття та види. Методи оцінки ефективності функціонування парламенту. Кількісні та якісні методи. Критерії оцінки якості роботи парламенту. Індикатори ефективності функціонування сучасного парламенту.

Джерела міжнародних стандартів функціонування ефективних парламентів. Міжнародна IDEA методологія оцінки демократичних держав (International IDEA's State of Democracy assessment methodology). Індекс парламентських повноважень (Parliamentary Powers Index). Індекс спроможності Конгресу (Congressional Capabilities Index).

Керівні принципи демократичних парламентів (Benchmarks for Democratic Legislatures). Європейські стандарти законотворчої діяльності.

«Біла книга» українського парламентаризму.

Тема 10 Законодавчий процес у Верховній Раді України та напрямки його вдосконалення

Конституційний процес та способи його реалізації в Україні. Внесення змін до Основного Закону України. Процес розробки і прийняття нової конституції. Проблемні аспекти новітнього конституційного процесу в Україні.

Поняття закону і законодавства: законодавча практика, рішення Конституційного Суду України і українська конституційна доктрина.

Вдосконалення законодавчої процедури у Верховній Раді України. Внесення законопроекту до Верховної Ради України органами або особою, які мають право законодавчої ініціативи. Розгляд законопроектів. Прийняття закону чи іншого правового акта Верховної Ради України. Підписання та обнародування закону чи іншого правового акта Верховної Ради України.

Делегування законодавчих повноважень Президенту України. Делегування законодавчих повноважень Кабінету Міністрів України.

9. Рекомендована література

1. Шаповал В.М. Основи теорії парламентаризму / Ін-т законодавства Верховної Ради України. - К.: Парламент. вид-во, 2015. - 136 с.
2. Лінецький С.В., Крижанівський В.П. Коментар до Регламенту Верховної Ради України / Відділ демократії і врядування Місії USAID в Україні. - 730 с. URL: http://radaprogram.org/sites/default/files/publications/komentar_do_reglamentu-berez-2015.pdf
3. Ришелюк А. М. Законотворчість в Україні / А.М. Ришелюк. К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2015. - 333 с.
4. Довідник з практичного конституціоналізму /упоряд. О.Л. Копиленко та ін. К.: Парламентське вид-во, 2015. - 327 с.
5. Парламентаризм: реєстр термінів і понять / авт.-упоряд. О.Л. Копиленко та ін. - К.: К.І.С., 2012. - 512 с.
6. Шляхтун П. Парламентаризм: Словник-довідник. - К.: Парламентське вид-во, 2003. - 151 с.
7. Гончаренко В. Склад верхньої палати бікамерального парламенту (історико-правовий аспект) // Вісн. Нац. акад. прав. наук України. - № 3 (74). - 2013. - С. 48-55.
8. Грובה В.П. Бікамералізм: досвід Республіки Польща // Форум права. - 2010. - № 2. - С.105-110.
9. Ковальчук О. Двопалатний парламент: яким він може бути в Україні // Право України. - 2004. - № 7. - С. 118-121.
10. Конончук С., Валевський О., Ярош О. Практика бікамералізму в унітарних державах (порівняльний аналіз). - К.: Агентство "Україна", 2008. - 112 с. URL: <http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/bicameralism2008.zip>
11. Кривенко Л. Конституційна модель Верховної Ради. Повернення до майбутнього // Віче. - 2002. - № 10. - С. 17-23.
12. Панчак-Бялоблоцка Н. Особливості бікамералізму в Центральній і Східній Європі: порівняльний аналіз повноважень і функцій палат // Освіта регіону. - 2010. - № 4.
13. Рябов С. Бікамералізм без федералізму. До питання про доцільність двопалатного парламенту в Україні // Людина і політика. - 2001. - №1.
14. Сас С. Законодавство про регламенти однопалатних та двопалатних парламентів // Право України. - 2005. - № 3. - С. 135-139.
15. Француз-Яковець Т. А. Бікамералізм та система стримувань і противаг за конституціями європейських держав // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2013. - № 8. - С. 32-38.
16. Чушенко В. Концепція структури парламенту України // Вісн. Львів. ун-ту. - Сер.

юрид. - Вип. 31. - 1994. - С. 25-29.

17. Шаповал В. Безпосередня демократія і представницька демократія у взаємозв'язках // Право України. - 2004. - №8. - С. 8.

18. Яковлев А. Структурна організація і діяльність парламенту: актуальні проблеми конституційного процесу в Україні // Юридична Україна. - 2013. - № 12. - С. 55-61.

19. Європейський досвід фінансування політичних партій та виборчих кампаній // Часопис ПАРЛАМЕНТ. - 2009. - № 2. - С. 23-64. URL :

http://parlament.org.Ua/docs/files/9/1261990005_ans.pdf

20. Каак Г. Функції партійних програм // Політичні партії в демократичному суспільстві. - К., 2001. - 126 с.

21. Кафарський В. І. Політичні партії України: конституційно-правове регулювання організації та діяльності. - К. : Логос, 2008. - 560 с.

22. Крисенко О., Миколенко Д., Под'ячев Д. Європейський досвід державного фінансування політичних партій: висновки для України. Офіційний сайт Національний інститут стратегічних досліджень. www.niss.gov.Ua/Monitor/juni08/9.htm

23. Михельс Р. Социология политической партии в условиях демократии // Диалог. - 1990. - № 5. - С. 3-56.

24. Технічний документ - європейський досвід фінансування партій та виборчих кампаній реальність. Офіційний сайт Ради Європи URL : <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/corruption/projects/upac/technical>

25. Умланд А., Космель М. Державне фінансування політичних партій: доленосна реформа чи політична косметика? // Дзеркало тижня. - № 32. - 10 вересня 2016. - С. 3.

26. Барабаш Ю. Правові засади функціонування парламентської коаліції: проблеми теорії та практики // Вісн. Академії правових наук України. - 2006. - № 2(45). - С. 51-60.

27. Баубліс В. Опозиція у сеймі Литовської республіки: права та гарантії діяльності // Нац. безпека і оборона, № 7. - К., 2002. - С. 61.

28. Денисов С.А. Использование норм государственного (конституционного) права против оппозиции // Конституционное и муниципальное право. - 2008. - № 18. - С.15-21.

29. Кафарський В. Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України: практика правового регулювання // Право України. - 2007. - № 3. - С. 108-113.

30. Ковриженко Д. Опозиція в Україні: межі правового регулювання // «Часопис ПАРЛАМЕНТ», № 2 - 2006. - С. 2-20. URL: http://parlament.org.ua/docs/files/9/1169464844_ans.pdf

31. Панчак-Бялоблоцка Н.В. Політична структуризація парламентів країн Центральної Європи. - Львів: ПАІС, - 2014. - 351 с.

32. Совгіря О.В. Правовий статус парламентської опозиції: (порівняльно-правовий аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - К., 2005. - 21 с.

33. Сюремен Ф. де. Парламентська опозиція у Франції: законодавче забезпечення і традиції діяльності // Нац. безпека і оборона. - № 7. - К., 2002. - С. 65.

34. Конончук С.Г. Мандат депутата у сучасних демократіях: права та відповідальність. Дослідження проблеми / С. Конончук, О. Ярош; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. — К.: Агентство “Україна”, 2011. - 96 с. URL:

<http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/immunity2011.pdf>

35. Боднар Р.Г. Класифікація гарантій депутатської діяльності URL: <http://visnyk.univd.edu.ua/?controller=service>

36. Депутатська недоторканність (сучасна парламентська та судова практика: правовий аналіз) / заг. ред. О.В. Задорожнього. - К.: Логос, 2004.

37. Погорелова А. І. Розвиток культури парламентаризму в Україні. - К.: Парламентське видавництво, 2012. - 246 с.

Інтернет джерела

1. Офіційний портал Верховної Ради України URL:

2. Журнал Верховної Ради України «ВІСН» URL: <http://www> <http://www>

www.rada.gov.ua.viche.info/

3. Лабораторія законодавчих ініціатив URL: <http://www.parlament.org.ua/>
4. «Часопис Парламент» Лабораторії законодавчих ініціатив URL: <http://www.parlament.org.ua/category/chasopis/>
5. Інститут виборчого права URL: <http://www.eli.org.ua>
6. Комітет виборців України URL: <http://www.cvu.org.ua/>
7. Венеціанська Комісія / Venice Comission URL: <http://www.venice.coe.int/webforms/events/>
8. ОБСЄ/ OSCE URL: <http://www.osce.org/>
9. Парламентська Асоціація Співдружності / Commonwealth Parliamentary Association (CPA) URL: <http://www.cpa-hq.org/cpa-hq/>
10. Міжпарламентський Союз / Inter-Parliamentary Union (IPU) URL: www.ipu.org/
11. Національний Демократичний Інститут з міжнародних відносин / National Democratic Institute for International Affairs (NDI) URL: <http://www.ndi.org/>
12. Партнерство Відкритого Урядування / Open Government Partnership URL: <http://www.opengovpartnership.org/groups/legislative>